

**Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Кафедра фінансів ім. С.І. Юрія**

КЛЮЧИНСЬКИЙ Ігор Васильович

**ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО ЧАСУ**

спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
освітньо-наукова програма «Публічні фінанси»

кваліфікаційна робота за освітнім ступенем «магістр»

Виконав студент
групи ФПФм-21
Ключинський І. В.

Науковий керівник:
д.е.н., професор
Кириленко О. П.

Випускню кваліфікаційну роботу
допущено до захисту

«__» _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

_____ д.е.н., професор А. Крисоватий

підпис

Тернопіль – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ	6
1.1. Сутність і структуризація фінансової політики держави	6
1.2. Сучасні загрози і ризики фінансової політики України	11
Висновки до розділу 1	16
РОЗДІЛ 2. ПРАГМАТИКА ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	18
2.1. Аналіз заходів у сфері бюджетної і податкової політики України	18
2.2. Моніторинг міжнародної фінансової допомоги	27
Висновки до розділу 2	32
РОЗДІЛ 3. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД	34
3.1. Основні концептуальні засади фінансової політики в умовах війни	34
3.2. Перспективні напрямки фінансової політики у повоєнний період	42
Висновки до розділу 3	48
ВИСНОВКИ	50
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	54

ВСТУП

Актуальність теми. Фінансова політика є важливою сферою діяльності держави. Від того, якими є цілі фінансової політики, а також інструменти її реалізації, значною мірою залежить ефективність роботи усього національного господарства, і, саме головне, забезпечення фінансовими ресурсами досягнення цілей соціально-економічної політики держави. Для того, щоб фінансова політика досягала запланованих цілей, необхідно чітко визначити зміст фінансової політики як з теоретичної точки зору, так і з практичної. Проте, першочергово слід сформулювати на загальнодержавному рівні цілі суспільного розвитку, а також найважливіші пріоритети, які має визначити держава.

На формування фінансової політики держави впливає дуже багато чинників, які належать як до зовнішнього, так і до внутрішнього середовища. В сучасних умовах, коли уже третій рік поспіль відбувається повномасштабна війна, яку проти України розв'язала російська федерація, виникла гостра потреба у коригуванні фінансової політики держави. При цьому головною ціллю, якій підпорядкована вся діяльність української держави, є фінансове забезпечення потреб Збройних Сил України, оборона країни і національна безпека, підтримка тих верств населення, які найбільше цього потребують в умовах воєнного стану. У зв'язку з цим питання фінансової політики держави під час війни, а також в умовах повоєнного відновлення є надзвичайно актуальними в даний час і потребують проведення нових досліджень.

У науковій і навчальній літературі питання фінансової політики держави, її змісту, цілей та інструментів реалізації приділяється багато уваги. Так, у працях багатьох вітчизняних вчених розглянуто зазначені питання, це: Т. Богдан, Г. Возняк, Б. Данилишин, В. Дем'янишин, Т. Єфименко, О. Кириленко, В. Коваленко, А. Крисоватий, І. Луніна, В. Опарін та інші. Разом з тим, постійні зміни зовнішнього і внутрішнього стану країни, особливо розпочата у 2022 році проти України війна, потребують продовження досліджень у сфері сучасної фінансової політики держави.

Метою роботи є визначення сутності фінансової політики України в умовах воєнного стану, обґрунтування її принципів та перспективних шляхів здійснення.

Для досягнення мети роботи передбачено вирішення таких *завдань*:

- дослідити сутність та визначити складові фінансової політики держави;
- виявити сучасні загрози і ризики фінансової політики України;
- проаналізувати заходи у сфері бюджетної і податкової політики України, проведені після початку війни;
- розглянути міжнародну фінансову допомогу Україні;
- обґрунтувати принципи фінансової політики України в умовах воєнного стану;
- узагальнити напрямки фінансової політики у повоєнний період.

Об'єкт дослідження – фінансова політика держави, її цілі, завдання та інструменти реалізації.

Предмет дослідження – теоретичні і практичні аспекти фінансової політики України в умовах воєнного стану.

Методи дослідження становлять - сукупність загальнонаукових та спеціальних методів. Використано метод системного аналізу (об'єкт і предмет дослідження), аналіз і синтез (оцінка особливостей фінансової політики в окремих сферах діяльності), порівняння (аналіз і порівняння динаміки окремих фінансових показників, таких як дефіцит бюджету, державний борг та інші), абстрактно-логічний метод (обґрунтування висновків щодо фінансової політики держави).

Інформаційну базу дослідження складають законодавчі та нормативно-правові акти Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Міністерства фінансів України, що визначають питання фінансової політики держави, статистичні і аналітичні матеріали, публікації українських і зарубіжних вчених, електронні Інтернет-видання, підручники і навчальні посібники з фінансових дисциплін.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, обгрунтовані пропозиції і висновки можуть бути враховані у практичній діяльності органів державної влади при розробці заходів фінансової політики в умовах війни та повоєнного відновлення України.

Наукова новизна роботи полягає у розробці принципів державної фінансової політики в умовах воєнного стану. Додержання даних принципів в процесі розробки і реалізації державної фінансової політики дасть змогу вирішити поставлені Урядом завдання, а також підтримати фінансову стабільність в країні.

Апробація результатів дослідження. Одержані результати дослідження обговорювалися на наукових семінарах кафедри фінансів ім. С. І. Юрія ЗУНУ та опубліковані у збірниках наукових праць кафедри: 2 тез «Особливості фінансової політики України в умовах воєнного стану» і «Сучасні ризики і загрози у сфері фінансової політики України», 1 стаття «Перспективи повоєнного відновлення України».

Структура роботи. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Кількість таблиць – 7, рисунків – 4. Загальний обсяг роботи становить 58 сторінок, з яких 53 сторінки – основний текст. Список використаних джерел містить 44 найменування.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1. Сутність і структуризація фінансової політики держави

Фінансова політика, як інші види політики, завжди розглядається як сукупність певних цілей держави і заходів щодо їх досягнення. Якщо говорити про фінансову політику держави, то слід зазначити її основну мету - фінансове забезпечення діяльності уряду і досягнення тих цілей і завдань, які визначені. В науковій і навчальній літературі можна зустріти різноманітні підходи щодо визначення сутності фінансової політики, її систематизації, класифікації, методів здійснення.

Так, Є. Ганевич і С. Михайленко визначають фінансову політику як «відносно самостійну сферу державної діяльності, засіб реалізації політики держави в будь-якій галузі суспільних відносин» [41, с. 103]. Вчені наголошують на таких особливостях, які визначають сутність фінансової політики, як цілеспрямованої діяльності держави, що відбувається через фінансову систему. Крім того, наголошують, що це сукупність заходів держави у сфері організації використання фінансів, причому ці заходи реалізуються за допомогою функції фінансів. Також підкреслюється зв'язок фінансової політики з макроекономічним механізмом управління, який включає фінансову стратегію і фінансову тактику. Фінансова політика, як вважають вчені, відображає систему форм і методів мобілізації фінансових ресурсів, їх розподіл і використання.

Принципово інший підхід до визначення змісту фінансової політики застосований у підручнику «Фінанси» за редакцією І. Лютого, де зазначене поняття розглядається як «компроміс між економічними інтересами держави та окремих суб'єктів фінансової системи з метою реалізації пріоритетів політики соціально-економічного розвитку країни, на основі перерозподілу та використання фінансових ресурсів через механізми функціонування інститутів фінансової системи держави» [40, с. 63].

Ми поділяємо думку вчених Київської і Тернопільської фінансової школи (Західноукраїнського національного університету), представлену у підручнику «Фінанси» за редакцією С. І. Юрія та В. М. Федосова, що фінансова політика становить «сукупність розподільних і перерозподільних заходів, які держава здійснює за допомогою фінансової системи щодо організації та використання фінансових ресурсів з метою забезпечення зростання валового внутрішнього продукту країни і підвищення добробуту всіх членів суспільства» [42, с. 84].

Ми вважаємо, що в такому визначенні виокремлено всі важливі аспекти, зокрема: характер відносин – розподільні і перерозподільні; вони відбуваються через фінансову систему; мета – забезпечення зростання ВВП країни і підвищення добробуту населення.

Фінансова політика може бути структуризована за різними ознаками. Так, залежно від масштабів поставлених завдань, виокремлюють фінансову стратегію і фінансову тактику. Залежно від сфери дії виділяють внутрішню і зовнішню фінансову політику. В розрізі галузей та напрямків діяльності виділяють бюджетну, податкову, грошово-кредитну, валютну, інвестиційну, соціально, і міжнародну політику [41, с. 103; 42, с. 86-89].

Ще однією з ознак структурування фінансової політики є рівень реалізації складовими фінансової політики держави і відповідно виокремлюють фінансову політику: уряду, органів місцевого самоврядування, державних і приватних підприємств. Залежно від ступеня законодавчої регламентації, яка зокрема відображається у пропорціях розподілу і споживання виробленої вартості, виокремлюють такі типи фінансової політики: жорстка регламентація, помірна регламентація, мінімальні обмеження [42, с. 67].

Вчені виокремлюють моделі фінансової політики залежно від цілей, які реалізуються: політика стабілізації, політика економічного зростання, політика обмеження ділової активності [42, с. 67]. На наш погляд, таку ознаку класифікації видів фінансової політики краще було би назвати «залежно від стадії економічного циклу».

В підручнику «Фінанси» за редакцією професора І. Лютого фінансова політика розглядається у вузькому і широкому розумінні. У вузькому розумінні фінансова політика охоплює дві підсистеми, тобто пов'язані між собою напрями діяльності держави: 1) політика у сфері державних фінансів і 2) політика у сфері недержавних фінансів (за галузями діяльності, регіонами тощо). У широкому розумінні фінансова політика визначається як «механізм державного регулювання всіх соціально-економічних процесів та явищ, що об'єднує широкий арсенал фінансових інструментів, засобів, форм і методів розподілу та перерозподілу ВВП і національного доходу та діє через національну фінансову систему країни» [42, с. 64].

Для визначення конкретних напрямів фінансової політики і засобів її реалізації важливо знати чинники, що впливають на фінансову політику. Так, в першу чергу, виокремлюють зовнішні і внутрішні чинники. До зовнішніх чинників відносять міжнародне становище, залежність держави від економічних взаємовідносин з іншими державами, експортні можливості, інтеграцію країни у світову економічну систему. В теперішніх умовах важливим зовнішнім чинником проведення фінансової політики кожної держави є наявність військових загроз, ризиків і викликів, які виникають внаслідок недружніх дій інших держав.

До найважливіших внутрішніх чинників, які визначають зміст і напрямки фінансової політики, відносять стан економіки і економічний потенціал, особливості національного господарства, форми власності на засоби виробництва, соціальний склад населення і рівень його добробуту, а також низка чинників, які стосуються стану банківської системи і монетарної політики.

Для реалізації стратегічних і тактичних цілей держави необхідно, щоб фінансова політика сприяла вирішенню таких завдань (див. рис. 1.1):

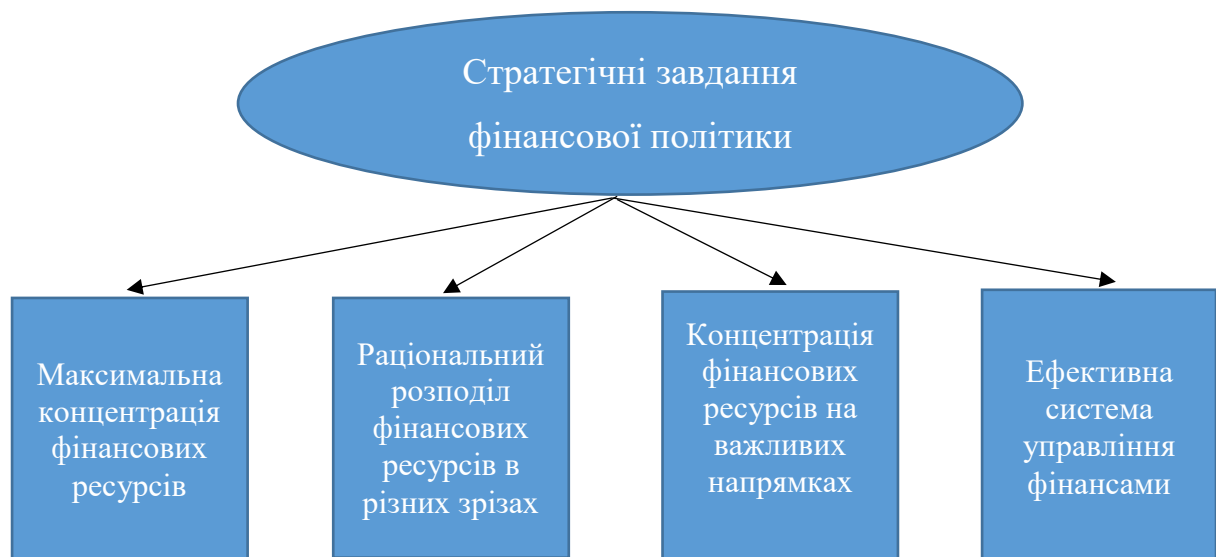

Рис. 1.1. Завдання стратегії фінансової політики. *

*Складено автором на основі [42, с. 85-86].

Напрямки фінансової політики держави на середньо- і довгострокову перспективу визначаються в Бюджетній декларації. Так, наприклад, основна мета і пріоритети фінансової політики України на 2022-2024 роки в Бюджетній декларації визначені таким чином: «стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, посилення обороноздатності і безпеки держави, розвиток агропромислового комплексу, формування чистого та безпечного довкілля, збереження та відновлення природних екосистем, розвиток адміністративних послуг та їх цифровізацію, інформатизацію суспільства, сприяння розвитку ІТ-бізнесу, підвищення рівня цифрової грамотності українців, посилення енергонезалежності, створення ефективної соціальної підтримки та пенсійного забезпечення населення, забезпечення якісної освіти, забезпечення доступу до основних медичних послуг, підвищення рівня прозорості в управлінні державними фінансами» [9].

Фінансова політика держави і, переважно, фінансова стратегія відображається у багатьох нормативних актах, зокрема у Концепціях, Стратегіях, які стосуються різних сфер діяльності держави. Зокрема, серед ухвалених останніми роками такого виду документів, які стосуються окремих напрямків фінансової політики, слід назвати такі: Концепція реформування

місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні (2014 р.), Стратегія реформування системи публічних закупівель (2016 р.), Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки (2021 р.) та ін.

Метою ухваленої Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки було визначено: «побудова сучасної, стійкої та ефективної системи управління державними фінансами, спрямованої на забезпечення збереження фінансової стабільності держави та створення умов для сталого зростання соціально-інклюзивної економіки через підвищення результативності мобілізації та витрачання державних коштів» [36].

Відповідно цієї мети сформульовано такі завдання, які можна вважати напрямками фінансової політики держави на перспективу до 2025 року, це:

«- дотримання загальної бюджетно-податкової дисципліни у середньостроковій перспективі;

- підвищення ефективності розподілу ресурсів на рівні формування державної політики;

- забезпечення ефективного виконання державного та місцевих бюджетів;

- підвищення рівня прозорості та підзвітності в управлінні державними фінансами;

- розвиток управління людськими ресурсами у сфері державних фінансів» [36].

Усі дії Уряду повинні бути спрямовані на досягнення визначених цілей фінансової політики. Починаючи з 24 лютого 2022 року перед Урядом принципово змінилися завдання, які зумовлені початком війни РФ проти України. Звичайно, що в умовах воєнного стану всі сили і засоби у фінансовій політиці підпорядковуються одній меті – фінансове забезпечення Збройних Сил України і потреб оборони країни.

1.2. Сучасні ризики і загрози фінансової політики України

Війна, яка триває в Україні, виступає основним ризиком для стабільності фінансової системи; вона визначає напрямки сучасної фінансової політики. Для вироблення заходів у сфері фінансової політики важливо визначити та своєчасно попередити ризики і загрози, які можуть виникнути. Дослідженням таких питань займаються компетентні фінансові органи, зокрема Міністерство фінансів України. При цьому фахівці виокремлюють окремі групи ризиків.

Так, за висновками мінфіну, основними ризиками, пов'язаними із змінами у макроекономічному середовищі, є:

- «руйнування інфраструктури, неможливість повноцінного використання в економіці значної частини території
- демографічна чи міграційна криза, дисбаланс на ринку праці, глибока соціалізація значної частини біженців за кордоном;
- продовження блокування морських портів України;
- недостатньо швидке проведення реформ, повільні інтеграційні процеси України до ЄС;
- отримання низького врожаю зернових культур;
- суттєве зростання світових цін на продовольство;
- суттєве зростання цін на світових енергетичних ринках;
- уповільнення повоєнного відновлення внаслідок послаблення міжнародної підтримки, звуження можливостей доступу до міжнародних ринків капіталу» [19, с. 6].

Слід підкреслити, що ризики у сфері макросередовища є надзвичайно різноманітними. які дуже важко спрогнозувати і вимагають багато зусиль для їх дослідження і попередження. Адже лише вищезазначений перелік показує, що ці ризики торкаються як міжнародної підтримки, так і стану морських портів, міграції населення, руйнівних наслідків, які завдала війна економіці і соціальній сфері в Україні та багатьох інших аспектів.

Окрему групу ризиків складають ризики, пов'язані з управлінням *державним боргом* та гарантованим державою боргом. Справа в тому, що разом з початком війни у 2022 році державний борг України почав різко зростати і це спричинює виникнення різноманітних загроз, навіть можливого дефолту і стану неплатоспроможності держави.

Фіскальні ризики, пов'язані із *діяльністю суб'єктів господарювання* державного сектору економіки складають: «менші дивіденди або податкові надходження, більші субсидії чи поточні трансферти, більші капітальні трансферти, надання державних гарантій та звернення кредиторів про погашення гарантованого боргу, позики та подальше кредитування від Уряду, збільшення власного капіталу» [19, с. 49-50].

Наявність таких ризиків вимагає від держави проведення заходів, спрямованих на забезпечення більш жорсткого контролю за діяльністю цих суб'єктів господарювання, дотримання фінансової дисципліни, ліквідацію заборгованості, додержання принципів публічності і прозорості в управлінні державними підприємствами, в т. ч. процесу приватизації.

Окрема група ризиків пов'язана з невиконанням плану надходжень коштів від *приватизації державного майна* до Державного бюджету України. В умовах воєнного стану з'являються багато об'єктивних і суб'єктивних причин, які можуть негативно впливати на процеси приватизації. Якщо звернутися до аналітичних даних, то можна спостерігати спадну тенденцію абсолютних розмірів надходжень коштів від приватизації об'єктів державної власності протягом останніх п'яти років, а саме з 2018 року до 2023 року: з 21,3 млрд грн до 6 млрд грн, тобто розміри надходжень коштів зменшилися більше ніж у три рази [19, с. 51].

Виникають ризики в сфері здійснення проектів *державно-приватного партнерства* в Україні. Війна також негативно вплинула на попередні позитивні тенденції поширення такої практики. Багато важливих проектів тимчасово припинили свою реалізацію і, звичайно, що можливості для укладення нових проектів є надто проблематичними. Для забезпечення проектів державно-

приватного партнерства необхідно передбачати при укладенні договорів дії, що можуть виникнути внаслідок настання форс-мажорних обставин.

Фіскальні ризики у *соціальной сфері*, які виникли під час війни, полягають головним чином у такому:

- невиконання дохідної частини бюджету Пенсійного фонду України;
- високий рівень безробіття;
- виїзд великої кількості громадян закордон;
- наявність внутрішньо переміщених осіб;
- збільшення чисельності осіб, які потребують невідкладної допомоги від держави (сім'ї військовослужбовців, інваліди, постраждалі внаслідок військової агресії).

Мінімізація фіскальних ризиків у соціальной сфері можлива за умови: кращого наповнення бюджету Пенсійного фонду України; проведення дієвого контролю за надходженням єдиного соціального внеску; боротьба з тіншовими виплатами заробітної плати; створення сприятливих умов для повернення українських громадян, які виїхали після початку війни закордон; чітке визначення фінансових джерел для реалізації нових соціальных проєктів і виплат.

Особливої уваги потребують ризики, пов'язані із *продовольчою безпекою* держави, а саме із сільським господарством. Військові дії завдали великої шкоди, сільськогосподарським землям; знищено сільськогосподарську техніку; зменшилися обсяги експорту сільськогосподарської продукції. Внаслідок таких обставин виникає загроза зменшення виробництва певних видів сільськогосподарської продукції, а, отже, є загроза задоволенню найперших потреб населення країни. Можливими шляхами виходу із такої ризикованої ситуації, за висновками фахівців Міністерства фінансів України, є:

- «- закінчення військових дій та початок відбудови України;
- забезпечення сільськогосподарським виробникам доступу до фінансування на вигідних для них умовах;
- розблокування морських портів України;

- обстеження та розмінування сільськогосподарських територій;
- поліпшення функціонування експортних шляхів;
- відновлення та підвищення пропускної спроможності ключових транспортних сполучень, а також реконструкція та диверсифікація логістики;
- відновлення зрошувальної інфраструктури;
- відновлення пошкоджених елеваторів і будівництво нових» [19, с. 59].

Ще однією групою фіскальних ризиків спричинених війною в Україні, є ризики настання *надзвичайних ситуацій* техногенного та природного характеру, які досягли доволі великих масштабів. Такі ризики виникають внаслідок великої шкоди, яку завдала війна і стосуються знищення природних багатств, забруднення територій, в т. ч. їх мінування. Для послаблення впливу таких ризиків необхідний постійний нагляд і моніторинг у відповідних сферах діяльності, проведення превентивних заходів, створення резервних фондів як матеріальних, так і грошових.

На рис. 1.2 представлено розроблену фахівцями міністерства фінансів України матрицю оцінки ризиків та розраховано можливий їх вплив на ВВП.

Потенційний фіскальний вплив	Високий (більше 0,5% ВВП)	Макроекономічне середовище Діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки Управління державним боргом та гарантованим державою боргом Сфера сільського господарства та продовольчої безпеки держави Соціальна сфера
	Низький (до 0,5% ВВП)	Невиконання плану надходжень від приватизації державного майна Фінансовий сектор Надзвичайні ситуації (без урахування надзвичайних ситуацій державного рівня воєнного характеру)
		Висока (більше 66%)
		Імовірність настання фіскального ризику

**Рис. 1.2. Матриця оцінки фіскальних ризиків
в розрізі джерел на 2024 рік [17]**

Національний банк України проводить постійний моніторинг фінансової стабільності в нашій державі. Згідно звіту про фінансову стабільність за грудень 2023 року, самим головним і системним ризиком для нашої економіки, а також фінансового сектору є війна. Залишаються високі ризики, що виникають внаслідок неритмічності та зниження розмірів закордонної допомоги для нашої держави, проте перспективи відновлення фінансової допомоги є достатньо впевненими. За прогнозами НБУ [30], на 2024 рік макроекономічні передумови для нормальної і стабільної роботи фінансового сектору України зберігаються. Передбачається подальше економічне зростання країни, стабілізація рівня інфляції, контрольованість ринку валюти, а також підтримка привабливості активів у національній грошовій одиниці.

Позитивною тенденцією є збільшення притоку коштів від клієнтів банків, хоча спостерігається деяке зниження темпів приросту такого притоку. Слід підкреслити, що банківські установи в даний час не застосовують інших джерел надходження фінансових ресурсів. Майже половину активів банків в 2023 році становлять високоякісні і ліквідні активи, що також слід оцінити як позитивну тенденцію, яка дасть змогу забезпечити стабільність банківської системи, навіть в умовах посилення зовнішніх загроз. Відбулося збільшення кредитування суб'єктів господарювання в національній валюті. Можна говорити про покращення фінансового стану окремих суб'єктів господарювання і збільшення їхнього попиту на кредити. В цьому зв'язку слід відмітити державну програму «Доступні кредити 5-7-9», проте відбувається збільшення кредитних портфельів і в інших банківських установах, які не беруть участі у цій державній програмі.

Ще однією позитивною тенденцією в банківському кредитуванні є збільшення обсягів споживчих та іпотечних кредитів. Окремі банки, зокрема лідери у споживчому кредитуванні, навіть, відновили обсяги такого кредитування, які були досягнуті до початку війни. Проте майже повністю кредитування іпотеки проводиться лише державними банками за програмою «єОселя». Разом з цим, розвивається пільгове іпотечне кредитування, згідно якого все більше громадян виявляють зацікавленість в одержанні пільгових

іпотечних кредитів. За висновками фахівців НБУ період найбільш великих втрат від зменшення обсягів кредитування банківськими установами України внаслідок війни вже минув [30]. У зміцненні позитивних тенденцій у роботі вітчизняних банківських установ важливу роль відіграли заходи НБУ, які були здійснені у сфері створення банківських резервів. Слід зазначити, що у 2023 році банківські установи не робили великих внесків на формування резервів.

Загалом діяльність українських банків у 2023 році супроводжувалася досягненням достатньо високого рівня їхньої прибутковості, що позитивно вплинуло на показники достатності банківського капіталу. Отже міри, які були прийняті НБУ з початку війни, принесли позитивні результати і дали можливість під час величезних зовнішніх і внутрішніх ризиків і загроз підтримати стабільність банківської системи, що є однією з необхідних умов забезпечення стабільності національної економіки і фінансової системи країни. Стабільність банківських установ та банківської системи мали вирішальний вплив для успішного проведення заходів в сфері фінансової політики держави в умовах воєнного стану.

Висновки до розділу 1

Фінансова політика держави представляє собою сукупність певних заходів у сфері фінансового забезпечення тих цілей, які визначає Стратегія і тактика соціально-економічного розвитку країни. Відповідно до цього можна говорити про те, що основне призначення, основна мета фінансової політики - це фінансове забезпечення реалізації запланованих завдань держави.

На сучасну фінансову політику України великий вплив мала розпочата у лютому 2022 року повномасштабна війна, яку розв'язала росія проти України. З'явилися нові завдання і цілі у фінансовій політиці, головним чином, пов'язані з забезпеченням безперервного фінансування потреб Збройних Сил України і оборони держави.

В таких умовах виявилися і збільшувалися внутрішні і зовнішні загрози і виклики для нашої держави, зокрема у сфері реалізації фінансової політики. В умовах воєнного стану велику роль відіграла широка підтримка, яку надали нам зарубіжні країни, а також міжнародні організації.

В наступному розділі будуть розглянуті та проаналізовані заходи української держави в сфері фінансової політики та міжнародної підтримки України, що необхідно для виявлення наявних проблемних аспектів, а також для розробки пропозицій стосовно вдосконалення сучасної фінансової політики.

РОЗДІЛ 2

ПРАГМАТИКА ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз заходів у сфері бюджетної і податкової політики України

Повномасштабна війна росії проти України внесла суттєві зміни у фінансову політику нашої держави. Можна з впевненістю сказати, що основні заходи, які протягом двох останніх років проводяться у сфері фінансів держави, спрямовані на те, щоб забезпечити оборону і національну безпеку, фінансування потреб Збройних сил України, соціальний захист військовослужбовців і членів їх сімей, підтримку внутрішньо переміщених осіб, релокацію бізнесу із тимчасово окупованих територій та інші цілі, зумовлені дією воєнного стану.

За останні два роки з'явилося багато праць українських науковців, в яких обгрунтовуються теоретичні підходи і вносяться практичні рекомендації щодо змісту заходів і дій держави у сфері фінансової системи з метою забезпечення її стабільності і спрямованості на потреби воєнного часу. У цьому зв'язку Латковський П. П. слушно зазначає, що, фінансова політика України в даний час – «це політика національної оборони та безпеки, політика у справах ветеранів, реінтеграції ТОТ, у сфері підтримки авіаційної та ракетно-космічної галузі» [21, с. 225].

Збитки, спричинені війною, навіть важко точно оцінити і тому вони становлять серйозні виклики та загрози економічній безпеці України. Серед таких викликів фахівці зазначають, перш за все, високий рівень дефіциту Державного бюджету України [6, с. 5]. Виклики, які постали у зв'язку зі збройною агресією російської федерації проти України, потребою надання соціальної підтримки населенню потребували збільшеного фінансового забезпечення на їх вирішення, що призвело до значного збільшення дефіциту державного бюджету: від 198,8 млрд грн у 2021 рр. до 914,9 млрд грн у 2022 рр. [28].

Тому у 2022 році були призупинені законодавчо встановлені обмеження максимального розміру дефіциту державного бюджету (у розмірі 3% прогнозного номінального обсягу ВВП); державний бюджет був сформований з дефіцитом 31,7% ВВП. Протягом року, у зв'язку з фінансуванням потреб оборони показник дефіциту неодноразово переглядався і фактично склав 914,9 млрд гривень, (або 59,5% річного плану), що відповідає 18,6% очікуваного обсягу ВВП. Досягти менших значень показника дефіциту держбюджету вдалося завдяки фінансовій допомозі країн-союзників України [18].

Причини високого рівня дефіциту державного бюджету можна згрупувати таким чином:

на макроекономічному рівні: безпрецедентні втрати всіх видів ресурсів, різкий економічний спад, значна втрата експортного потенціалу, скорочення промислового і сільськогосподарського виробництва, зростання негативного сальдо торговельного балансу, інфляція, значне погіршення стану довкілля, зменшення трудового потенціалу та ін.;

на рівні фінансової і бюджетної системи: значні втрати податкових та митних надходжень державного та місцевих бюджетів, зростання державного боргу та видатків на його обслуговування, недофінансування окремих видів видатків бюджету, згортання інвестиційної діяльності, погіршення фінансового стану пенсійної системи та ін.;

на мікроекономічному рівні: зменшення доходів домогосподарств, суттєве погіршення добробуту населення, в т. ч. його вразливих верств, поглиблення структурних диспропорцій на ринку праці, великі масштаби міграції населення.

Важливим слід вважати висновок фахівців Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, що «зменшення спроможності бюджетної системи до забезпечення виконання запланованих видатків через труднощі з наповненням доходної частини та/чи фінансуванням дефіциту бюджету, що може погіршити ефективність системи соціального захисту й становище у бюджетному секторі (освіта, охорона здоров'я, наука, культура тощо)» [6, с. 14].

Основним джерелом покриття дефіциту державного бюджету стали державні внутрішні та зовнішні запозичення. Загалом за 2022 рік було здійснено державних запозичень на суму 1309,1 млрд гривень, з них внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету склали 666,9 млрд грн або 50,9% від усіх запозичень. 266,9 млрд грн від внутрішніх запозичень становили облігації внутрішньої державної позики, які розміщувалися на аукціонах, у тому числі 197,2 млрд грн – це військові облігації. ОВДП розповсюджувалися в національній і в іноземних валютах [18].

Державні зовнішні запозичення у 2022 році були залучені на суму 612,2 млрд грн, з них 48,0 млрд грн становили кошти від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів, що були спрямовані до спеціального фонду державного бюджету на реалізацію спільних проектів [18].

Таблиця 2.1

**Динаміка державного та гарантованого державою боргу України
у 2019-2024 роки, млрд грн ***

	Станом на кінець року:					
	2019	2020	2021	2022	2023	2024
Загальна сума державного та гарантованого державою боргу	1 998	2 552	2 672	4 075	5 520	5 490
Державний борг	1 761	2 259	2 363	3 715	5 188	5 167
Внутрішній борг	830	1 001	1 063	1 390	1 588	1 598

*Складено автором за даними НБУ.

Діяльність держави щодо здійснення зовнішніх і внутрішніх запозичень закономірно спричинила суттєве зростання державного боргу. В табл. 2.1 представлено динаміку державного та гарантованого державою боргу за період з 2019 по 2024 роки. У зазначений період сума державного та гарантованого

державою боргу зросла майже у 3 рази 3 1998 млрд грн у 2019 р. – до 5490 млрд грн.

В табл. 2.2 показано динаміку основних макроекономічних показників України за 2019–2023 роки.

Таблиця 2.2

Основні макроекономічні показники України за 2019–2023 роки

Показники	2019	2020	2021	2022	2023	Зміна 2023 до 2022
Номінальний ВВП, млрд грн	3 975	4194	5 451	5239	6466	+1227
ВВП реальний, темп зростання, %	3,2	-3,8	3,4	-28,8	5,0	+33,8 в.п.
Темпи приросту споживчих цін, %, до грудня попереднього року	4,1	5,0	10,0	26,6	5,1	-21,5 в.п.
Зміна реальної заробітної плати, %	9,8	7,4	10,5	-11,9	10,1	+22,0 в.п.
Зміна експорту товарів та послуг до минулого року, %	7,4	-4,5	34,3	-29,9	-11,6	+18,3 в.п.
Зміна імпорту товарів та послуг до минулого року, %	7,8	-17,1	33,4	-1,1	6,4	+7,5 в.п.

*Складено і розраховано автором за даними НБУ і Міністерства фінансів України.

Слід зазначити, що завдяки тим мірам, які були прийняті Урядом, а також міжнародної підтримки, наданої Україні, у 2022-2023 роках можна спостерігати певні покращення у стані національної економіки. Так, в 2023 році відбулося збільшення номінального ВВП на 1227 млрд грн, незважаючи на те що війна продовжувалася. Також у 2023 році відбувся перелом у темпах зростання реального ВВП. Порівнюючи з першим роком війни, коли спостерігалось падіння ВВП, майже на 30%, у 2023 р. було досягнуто приріст ВВП на 5%. Крім

того, вдалося зменшити приріст споживчих цін з 26,6% у першому році війни до 5,1% протягом другого року війни. Позитивною зміною стало збільшення реальної заробітної плати: якщо у 2022 році було падіння цього показника майже на 12%, то у 2023 році спостерігалось збільшення реальної заробітної плати на 10,1%, тобто зміна даного показника, який має велике значення для добробуту громадян, складала + 22 в.п. Позитивні тенденції спостерігалися протягом 2023 року і стосовно зовнішньоекономічної діяльності України. Так, порівнюючи з першим роком війни у 2023 році зменшилося падіння експорту з 30% до 11% збільшився імпорт товарів та послуг, до 6,4% у 2023 році.

Війна докорінно змінила життя в Україні, що знайшло відображення і у фінансовій політиці, яку проводить держава. Зокрема відбулася зміна пріоритетів і підпорядкування усіх заходів і дій Уряду основній меті – фінансовому забезпеченню потреб оборони і національної безпеки задля одержання Перемоги на ворогом. В перші місяці війни Урядом України було проведено низку заходів у бюджетній і податковій політиці, спрямованих на вирішення потреб воєнного стану, це:

- залучення макрофінансової зарубіжної допомоги;
- активне розміщення облігацій внутрішньої державної позики;
- пошук і залучення альтернативних джерел доходів;
- підтримка діяльності суб'єктів господарювання через надання низки податкових пільг;
- зменшення непрямих податків на паливо та скраплений газ;
- подальша лібералізація спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності;
- оптимізація та перерозподіл видатків державного бюджету;
- спрощення окремих процедур бюджетного процесу та обмеження рівня його публічності.

Активна діяльність держави у фінансовій сфері дала змогу країні вистояти у складний період повномасштабної агресії. Зазначене відображається у стані

державних фінансів і, перш за все, у Державному бюджеті України. В табл. 2.3 показано динаміку окремих видів доходів держбюджету за 2021-2023 рр.

Таблиця 2.3

Динаміка доходів Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

	2021 р.	2022 р.		2023 р.	
	Млрд грн	Млрд грн	Темп росту до 2021 р., %	Млрд грн	Темп росту до 2022 р., %
ПДФО та військовий збір	137,5	148,4	107,9	206,9	139,4
Податок на прибуток підприємств	147,7	117,0	79,2	143,8	122,9
Рентна плата	75,6	81,0	107,2	56,1	69,2
Акцизний податок з українських товарів	82,8	60,7	73,3	92,6	152,5
Акцизний податок із ввезених товарів	79,7	41,7	52,3	74,8	179,5
ПДВ з українських товарів	155,8	213,9	137,3	214,6	100,3
ПДВ з ввезених товарів	380,6	253,1	66,5	366,2	144,7
Ввізне мито	36,8	23,3	63,3	39,6	170,0
Разом доходів	1297,3	1787,7	137,8	2672,5	149,5

*Складено і розраховано автором за даними Міністерства фінансів України

У формуванні доходів Державного бюджету України протягом останніх трьох років спостерігалися різнопланові тенденції, спричинені запровадженням воєнного стану та усіма наслідками, які з цього випливають. Так, надходження ПДФО та військового збору, незважаючи на несприятливе внутрішнє середовище, зросли у 2022 році порівняно з попереднім передвоєнним роком на 7,9%; у 2023 році спостерігався достатньо високий темп росту надходжень – 39,4% до 2022 року. В той же час, податок на прибуток підприємств у перший

рік війни зменшився більше ніж на 20%, проте у наступному році вдалося забезпечити зростання понад 20% порівняно з минулим роком. Спостерігалось збільшення коштів від рентної плати у 2002 році, проте у 2023 році така позитивна тенденція була втрачена.

Що стосується акцизного податку з вітчизняних товарів, то також спостерігалася зменшення їх у 2022 році, і втрачені позиції по надходженнях цього податку були відновлені та перевиконані у другому році війни. По ввезених на території України товарах акцизний податок зменшився у перший рік війни майже наполовину і лише у 2023 році відбулося майже відновлення довоєнних позицій по цьому податку. Позитивно слід оцінити тенденцію до збільшення ПДВ з українських товарів протягом двох воєнних років. Проте ПДВ з імпортованих товарів у перший рік війни зменшилось більше ніж на 30%, і майже було досягнуто довоєнних обсягів у 2023 році. Це стосується також і ввізного мита, надходження якого у перший рік війни зменшилися на третину і лише в другому році війни вдалося відновити довоєнні позиції по цьому податку і навіть трошки їх перевищити. Загалом доходи Державного бюджету України, незважаючи на несприятливі тенденції, зросли у перший рік війни на 37,8% порівняно з довоєнним 2021 роком і майже на 50% у 2023 році порівняно з 2022 роком.

На склад і динаміку видатків Державного бюджету України також вплинуло запровадження воєнного стану та повномасштабна війна, яка проходить в Україні (див. табл. 2.4). Так, у 2022 році відбулося зменшення темпів росту по окремих групах видатків, які безпосередньо не пов'язані із фінансовим забезпеченням Збройних Сил України і обороною держави, це стосується фінансування загальнодержавних функцій (темп росту порівняно з попереднім роком 86,4%), економічної діяльності (52,6%), охорони навколишнього природного середовища (57,5%), духовного та фізичного розвитку (69,2%), освіти (91,6%), міжбюджетних трансфертів місцевим бюджетам (67,5%). Проте, спостерігалось значне збільшення видатків,

пов'язаних із оголошеним воєнним станом. Так, обслуговування державного боргу, обсяги якого різко збільшувалися, зросли до попереднього року на 1,4%.

Таблиця 2.4

Динаміка видатків Державного бюджету України у 2021-2023 рр.*

	2021 р. млрд грн	2022 р.		2023 р.	
		млрд грн	темп росту до 2021 р., %	млрд грн	темп росту до 2022 р., %
Загальнодержавні функції	51,0	44,1	86,4	48,5	109,9
Обслуговування боргу	155,7	157,9	101,4	247,6	156,9
Оборона	127,5	1143,2	896,4	2097,6	183,5
Громадський порядок, безпека та судова влада	174,4	443,3	254,2	574,8	129,6
Економічна діяльність	181,4	95,4	52,6	134,6	141,1
Охорона навколишнього природного середовища	8,2	4,7	57,5	5,2	110,4
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,5	322,2	8,4	1583,2
Охорона здоров'я	171,1	184,3	107,7	179,3	97,3
Духовний та фізичний розвиток	16,0	11,1	69,2	11,8	106,9
Освіта	63,9	58,5	91,6	60,4	103,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	339,2	426,0	125,6	469,3	110,2
Міжбюджетні трансферти	202,7	136,8	67,5	177,4	129,7
Всього	1491,6	2705,7	181,4	4014,8	148,4

*Складено і розраховано автором за даними Міністерства фінансів України

Темпи росту по видатків на оборону становили в перший рік війни 896,4% до 2021 року. Видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу збільшилися (темп росту склав 254,2%), видатки на житлово-комунальне господарство, незважаючи на їх малий обсяг, зросли порівняно з довоєнним роком на 222,2%. Дещо відбулося зростання видатків на охорону здоров'я - на 7,7%, видатки на соціальний захист і соціальне забезпечення зросли на 25,6%. Загалом видатки державного бюджету збільшилися на 81,4% у 2022 році порівняно з довоєнним 2021 роком.

У 2023 році відбувалося зростання видатків Державного бюджету України практично по всіх групах, окрім видатків на охорону здоров'я, які дещо зменшилися порівняно з 2022 роком на 2,7%. Слід зазначити, що по окремих групах видатків державного бюджету у 2023 році було достатньо велике зростання. Так, це стосується обслуговування державного боргу - зросло на 56,9%, оборони - зросло на 83,5%, громадський порядок, безпека та судова влада - 29,6%, економічна діяльність - 41,1%. Значне зростання відбулося по видатках на житлово-комунальне господарство, які збільшилися в абсолютному розмірі з 0,5 млрд грн у 2022 році до 8,4 млрд грн у 2023 році. Збільшувалися видатки на духовний та фізичний розвиток (6,9%), освіту (3,3%), соціальний захист та соціальне забезпечення (10,2%). Майже на 30% зросли видатки державного бюджету на трансферти місцевим бюджетам України. Загалом видатки держбюджету у 2023 році збільшилися на 48,4% порівняно з першим роком війни.

Якщо звернутися до більш детальної характеристики видатків Державного бюджету України за 2022-2023 роки, то слід відзначити, що в їх складі відбулися зрушення, пов'язані з потребами фінансування оборони. Це стосується появи видатків, які є необхідними із-за потреб релокації бізнесу у безпечні регіони та підтримки соціального захисту і соціального забезпечення громадян, які постраждали внаслідок війни, а також військовослужбовців і членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб. У житлово-комунальному господарстві з'явилася потреба у фінансуванні видатків на відновлення житлового фонду і комунальних

об'єктів, зруйнованих війною. У сфері охорони навколишнього природного середовища також з'явилася підвищена потреба у коштах у зв'язку з тією шкодою, яка завдана природі і природним багатством України.

2.2. Моніторинг міжнародної фінансової допомоги

За даними Мінреінтеграції і Кільського інституту світової економіки, від початку війни «Україна загалом отримала міжнародної допомоги на суму в майже 170 млрд євро. Це загальна сума, яка містить як, власне, суто військову підтримку (40% від загального обсягу), так і фінансову допомогу, яка становить половину обсягу фінансування. Решта – близько 10% – це гуманітарна складова» [37].

Загалом з початку повномасштабного вторгнення надійшло до Державного бюджету України близько 83,7 млрд доларів США у вигляді зовнішнього фінансування. При цьому найбільшими донорами стали ЄС, США, МВФ, Японія, Канада, Великобританія та Світовий банк [38].

В табл. 2.5 наведено статистичні дані Міністерства фінансів щодо міжнародної підтримки України за роки війни. З таблиці видно що, за підрахунками Міністерства фінансів, протягом 2022-2023 років Україні була надана фінансова допомога в обсязі 73573 млрд дол. США, з них більше половини підтримки надійшло від країн Європейського Союзу – 27491 млрд дол. США і від Сполучених Штатів Америки – 22930 млрд дол. США. Міжнародний валютний фонд надав допомогу у розмірі понад 7000 млрд дол. США. Крім того, слід зазначити достатньо відчутну допомогу, яка надійшла від Японії, Канади, Великої Британії, від Світового банку і Німеччини. Станом на квітень 2024 року міжнародна підтримка надійшла загальним обсягом 11780 млрд дол. США, зокрема від ЄС, МВФ, Японії, Канади, Великої Британії, Норвегії та Іспанії.

За підрахунками Уряду України, до Топ-10 країн, які допомагали Україні (табл. 2.6) у великих обсягах по відношенню до власного ВВП, слід віднести

**Обсяг фінансування України від міжнародних партнерів
у 2022-2024 рр., млрд дол США [37]**

№	Донори	2022-2023 р.	2024 р.
1.	Європейський Союз	27491	6484
2.	США	22930	-
3.	Міжнародний валютний фонд	7168	881
4.	Японія	4207	2131
5.	Канада	3646	1471
6.	Велика Британія	2038	515
7.	Світовий банк	2045	-
8.	Німеччина	1689	-
9.	ЄІБ	720	-
10.	Норвегія	211	295
11.	Франція	437	-
12.	Італія	330	-
13.	Нідерланди	318	-
14.	Іспанія	96	3
15.	Данія	51	-
16.	Швеція	49	-
17.	Фінляндія	36	-
18.	Швейцарія	30	-
19.	Литва	22	-
20.	Ірландія	21	-
21.	Латвія	16	-
22.	Австралія	11	-
23.	Бельгія	8	-
24.	Ісландія	2	-
25.	Албанія	1	-
26.	Естонія	0,1	-
	Всього	73573	11780

допомоги Україні разом з початком війни, часто розміри цієї допомоги у порівнянні з їх валовим внутрішнім продуктом є не такими великими, як для вище перерахованих країн. Так, наприклад надана від США допомога складає лише 0,33% ВВП країни, для Німеччини - 0,27% ВВП, для Великобританії - 0,37% ВВП [37].

Для країн, які надали великі розміри Естонію (1,26% ВВП), Латвію (1,09%), Литву (0,95%), Польщу (0,68%), Словаччину (0,63%), Данію (0,51%), Нідерланди і Фінляндію (0,44%), Болгарію (0,31%) і Чехію (0,36% ВВП).

Таблиця 2.6

Топ-10 країн з фінансової підтримки України [37]

Країна	Млрд дол	% ВВП	Країна	Млрд дол	% ВВП
Естонія	0,54	1,26	Данія	3,01	0,51
Латвія	0,51	1,09	Нідерланди	7,24	0,44
Литва	0,76	0,95	Фінляндія	1,97	0,44
Польща	6,21	0,68	Болгарія	0,48	0,31
Словаччина	1,06	0,63	Чехія	1,57	0,36

За підрахунками фахівців, «країни Євросоюзу обігнали Сполучені Штати у наданні допомоги Україні: за увесь період великої війни на долю США припадає 43% загальної допомоги, а на країни Євросоюзу – 47%» [37].

Проте, досвід одержання фінансової допомоги від країн-партнерів показав, що обсяги її надання, а також ритмічність значно залежать від політичних чинників, що негативно впливає на здатність України протистояти агресії з боку РФ. Тому складним завданням для української дипломатії стала щодо пришвидшення фінансової допомоги Україні.

Для координації зусиль країн-партнерів щодо підтримки України створено Керівний комітет Багатосторонньої координаційної платформи донорів для України. як провели зустріч в Києві 10 квітня 2024 р. з метою підтримки

термінові і довгострокові потреби України у фінансуванні потреб оборони. Було сформульовано такі цілі на 2024 рік:

«1. Зберегти макроекономічну та фінансову стабільність шляхом надання прямої бюджетної підтримки.

2. Підтримати Україну для покриття критичних потреб у захисті енергосектора, аварійному ремонті та відновленні.

3. Розробити єдиний портфель пріоритетних проєктів раннього відновлення в межах системи управління державними інвестиціями відповідно до стратегічного бачення економічного відновлення України, в тому числі на основі Плану для Ukraine Facility та результатів Швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення України (RDNA3).

4. Вдосконалити та підтримати впровадження єдиного портфеля пріоритетних, послідовних коротко- та середньострокових реформ та критичних заходів для уможливлення економічного відновлення, прискорення економічного зростання та підтримки євроінтеграційного шляху України, з використанням Матриці реформ як основного інструменту.

5. Розробити конкретні та обмежені в часі заходи в рамках Плану дій управління державними інвестиціями для всеохопного вдосконалення управління державними інвестиціями. А також розробити спеціальні плани дій для усунення поточних прогалин у моніторингу допомоги та спроможності її поглинання в межах спеціальних робочих груп і галузевих консультацій.

6. Створити умови для підтримки приватного сектора та участі його у відбудові, зокрема усунення перешкод для інвестицій (таких як відсутність страхування політичних ризиків)» [30].

До питань, які належать до сфери міжнародної допомоги Україні, слід піднести і проблему відшкодування заподіяних Україні збитків за рахунок заморожених у західних банках активів РФ. За висновками прем'єр-міністра України Д. Шмигала у 2024 році Україна розраховує на те, щоб одержати доступ до доходів від заморожених активів Росії. Обсяги таких заморожених коштів оцінюються у сумі понад 300 млрд дол. США.

«У Бельгії та Люксембурзі знаходяться €210 млрд у фінансових установах Euroclear і Clearstream. Ще близько €50 млрд знаходяться у США (від \$5 до 8 млрд), в Японії, Великій Британії, Канаді, Австралії та Швейцарії. Більшість суверенних активів РФ у ЄС заблоковані в формі бондів, облігацій та інших фінансових інструментів, в які країна-агресор інвестувала раніше. Майже всі вони зберігаються на рахунках великих депозитарних установ, а одним з лідерів цього питання є Euroclear (Бельгія)» [27].

Слід підкреслити, що за попередні два роки не вдалося суттєво просунути у справі використання заморожених активів та їх конфіскації. Справа в тому, що на Заході банкіри і юристи висловлюють занепокоєння з приводу можливої конфіскації активів, яка може зменшити довіру до західних фінансових інституцій. Тому розробляють два варіанти виходу із даної ситуації:

1) випуск облігацій з умовою використання заморожених коштів Росії як застави;

2) відокремлення відсотків, що нараховуються на арештовані активи, і передача їх Україні, при цьому самі активи залишаються недоторканими.

Такий варіант фахівці оцінюють як найбільш прийнятний [16].

За висновками юристів, можливим є такий шлях: «Основна сума заморожених активів, зокрема, має стати основою для наповнення Міжнародного компенсаційного фонду, що дозволить забезпечити справедливі компенсації усім постраждалим, відновити Україну, зменшити навантаження на економіку країн-партнерів, які нам допомагають» [27].

Найбільше заморожених активів знаходиться у Бельгії, тому урядом країни обговорюються шляхи використання заморожених активів:

«1. Оподаткування прибутків з заморожених активів Euroclear та подальше спрямування цих коштів Україні. Цей формат простіший для втілення, адже вимагає лише рішення самої Бельгії, а не всіх країн ЄС. Однак Україна в такому варіанті отримає менше – якщо ставка податку залишиться на рівні 25%, то мова йде максимум про 1,7 млрд євро на рік.

2. Спрямування на користь України безпосередньо надприбутків. Сума зростає до 4-5 млрд євро на рік, але для втілення необхідно змінити законодавство ЄС, що може виявитись непростим процесом» [27].

Висновки до розділу 2

Фінансова політика України, разом із початком війни, зазнала суттєвих змін і була зосереджена, перш за все, на потребах захисту і оборони держави. Закономірно, що у сфері фінансів з'явилися і поглиблювалися тенденції, пов'язані з підвищеними видатками на оборону країни, проведення запозичень за кордоном, здійсненню заходів у сфері бюджетної і податкової політики, грошово-кредитної політики, що були спрямовані на забезпечення потреб оборони.

При цьому зросли показники дефіциту Державного бюджету України, державного боргу нашої держави. Відбулося зменшення основних макроекономічних показників, що характеризують процес соціально-економічного розвитку країни. Але, незважаючи на несприятливі зовнішні та внутрішні чинники розвитку України, протягом двох років війни вдалося певною мірою призупинити негативні тенденції і забезпечити стабільність фінансової системи України, Державного бюджету України, рівень дефіциту держбюджету і державного боргу.

Такі успіхи неможливі були би, якби не велика за обсягами підтримка, що надавалася з боку зарубіжних країн, перш за все, наших сусідів, а також міжнародних організацій. Найбільшим донором України стали США та країни Євросоюзу. Для окремих держав, які не мають великих обсягів валового внутрішнього продукту, державна допомога Україні стала безпрецедентною. В цьому плані виділяються колишнього постсоціалістичні країни, а також Данія, Фінляндія, Нідерланди.

На міжнародному рівні розроблені і діють низка комплексних планів і стратегій, спрямованих на подальшу підтримку України і, зокрема, на використання заморожених активів рф для фінансової допомоги нашій державі. Виконання таких планів дасть змогу забезпечити Перемогу України.

РОЗДІЛ 3

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

3.1. Основні концептуальні засади фінансової політики в умовах війни

На визначення напрямків фінансової політики України в умовах війни, яка продовжується, впливає поточний стан країни, воєнні дії, які проходять в місцях бойових дій, підтримка країни з боку держав-партнерів і, саме головне, фінансова підтримка. Уряд України розробляє поточні плани, спрямовані на вирішення сучасних потреб країни, а також в контексті повоєнного відновлення економіки. Так, визначено такі актуальні напрямки державної політики (див. рис. 3.1).

Перший напрямок сучасної політики України - це відновлення житла. Під час війни внаслідок військових дій велика кількість житла або знищена, або пошкоджена. На початок 2024 р. подано понад 350 тисяч заявок на відновлення житла у додатку «Дія». Тому у 2023 році була започаткована урядова комплексна програма відбудови житла «Відновлення», в ній є 3 складові частини:

- 1) виділення цільових коштів для ремонту пошкодженого майна (до 500 тисяч гривень), яка вже працює;
- 2) видача житлових сертифікатів, за рахунок яких власники зруйнованого і пошкодженого житла можуть придбати нове житло;
- 3) виплата компенсації громадянам, які відремонтувати пошкоджене житло за рахунок власних коштів .

Наступним напрямком є відновлення критичної об'єктів інфраструктури, це – дороги, мости, шляхопроводи, електростанції, теплостанції, газопроводи, водопроводи тощо. Справа в тому, що багато шкоди в процесі війни завдано об'єктам водо- і теплопостачання; такі інфраструктурні об'єкти мають вирішальне значення не лише для задоволення базових потреб громадян, але й особливо важливі вони в наступний опалювальний період. Відновлення об'єктів

інфраструктури стає вирішальною умовою для подальшого реформування житлово-комунального господарства країни. Крім того, внаслідок державної підтримки на місцевому рівні з'являються нові можливості для покращення даного сектору місцевого господарства.

Рис. 3.1. Систематизація напрямків сучасної політики України *

*Складено автором на основі [11].

Ще одним актуальним напрямком сучасної політики України є відбудова соціальної інфраструктури, зруйнованої війною. Це стосується шкіл, лікувальних закладів, дошкільних закладів, центрів надання адміністративних послуг та інше. Для того, щоб налагодити мирне життя, Уряд країни сприяє відновленню таких об'єктів соціальної інфраструктури, адже вони також першочергово спрямовані на задоволення потреб населення. Причому, при відбудові інфраструктурних об'єктів поставлено за мету не просто їх відновити, але зробити їх краще ніж було до війти, т. б. більш досконалішими і сучасними. В даному напрямку в нашій країні надається і буде надаватися фінансова і технічна підтримка з боку країн-партнерів а також від міжнародних організацій.

Новітнім підходом у здійсненні відбудови країни є застосування комплексного підходу до процесу відновлення, згідно якого передбачено низку пілотних проектів - це «Бородянка у Київській області, Тростянець у Сумській області, Посад-Покровське в Херсонській області, Циркуни в Харківській області та Ягідне в Чернігівській області» [Від. Зруйн]. Такі проекти будуть реалізуватися в населених пунктах, які зазнали значних втрат і для їх відновлення буде застосовано комплексний підхід, спрямований на покращення умов життя громадян в умовах післявоєнної економіки України.

Реалізація запланованих проектів як під час війни, так і в умовах післявоєнного розвитку значною мірою залежить від фінансового забезпечення, залучення всіх можливих джерел для досягнення запланованих цілей. На світовому рівні в даний час досягнуто консенсусу щодо необхідності використання для потреб відбудови України конфіскованих російських активів та компенсації заподіяної Україні шкоду. За підрахунками фахівців Світового банку потреба на відбудову України вже перевищує 400 млрд доларів [Від. Зруйн]. В даний час на рівні міжнародних організацій відбувається розробка механізму, за допомогою якого в межах міжнародних норм можна конфіскувати активи Росії, які заморожені зарубіжними банками та іншими фінансовими установами. При цьому обговорюється питання щодо укладення договору на міжнародному рівні, яким буде визначено порядок створення такого механізму.

Закономірно, що сучасна фінансова політика нашої держави повністю підпорядкована вирішенню зазначених завдань і досягнення цілей, передбачених довгостроковими планами соціально-економічного розвитку, скоригованих відповідно до сучасного становища, зокрема, триваючої війни.

Окремим глобальним напрямком сучасної політики України є стабілізація економіки, що становить основу для усіх процесів існування держави і протистояння у війні з агресором. Відбудова може проходити в розрізі багатьох напрямків, проте серед них акцентовано на таких семи (рис. 3.1):

Рис. 3.2. Систематизація напрямків стабілізації економіки України *

*Складено автором на основі [11]

Першим пріоритетом визначено підтримку малого та середнього бізнесу, який повинен скласти основу для зростання економіки України. Шляхами вирішення цього завдання має бути спрямування фінансової підтримки діючим малим і середнім підприємствам, а також новоствореним. За допомогою програми «Робота» малі та середні підприємці мають змогу отримати безповоротні гранти. Крім того, діє програма щодо одержання пільгових кредитів 5-7-9 та програма портфельних гарантій. Планується розвинути і поширити існуючі програми підтримки малих і середніх підприємств, а також вдосконалити діючі з метою стимулювання створення нових суб'єктів господарювання малого та середнього бізнесу.

Наступним пріоритетом визначено всемірну підтримку українських виробників для підвищення їх конкурентоспроможності як всередині країни, так і на міжнародному, зокрема, європейському ринку. В тому числі заплановано низку заходів щодо розвитку машинобудування, для цього у 2024 році у

Державному бюджеті України передбачено видатки на компенсацію покупцям техніки. Відбувається постійне збільшення державного замовлення для придбання військової техніки, боєприпасів, залізничних вагонів, автобусів, машин, комунальної техніки. Передбачається всемірно сприяти розвитку українського виробництва техніки і обладнання, призначеного для розмінування територій. Формується реєстр виробників, які здатні налагодити зазначені види продукції по території України. Будівництво нових об'єктів відбувається за допомогою програми «єВідновлення» та «єОселя».

Наступний напрямок розбудови економіки України полягає у розвитку індустріальних парків, які повинні стати промисловими майданчиками, в яких створені спеціальні інженерні комунікації. Крім того, передбачається запровадити різноманітні податкові пільги для таких індустріальних парків. В даний час їх налічується 70. Заплановано зробити підвищений захист таких майданчиків; для інвесторів в індустріальних парках створюються всі можливості для реалізації власних бізнес-проектів, а також розвитку власного виробництва, створення нових робочих місць.

Ще одним актуальним напрямком є здійснення різноманітних інвестиційних проектів в Україні, а також страхування тих ризиків, які виникають у зв'язку з воєнним станом. Необхідно створити найбільш сприятливе інвестиційне середовище як для внутрішніх, так і для зовнішніх інвесторів. Для цього розроблено пропозиції щодо інвестування, загалом на суму понад 400 млрд доларів США. Серед пріоритетних галузей визначено енергетику, оборонно-промисловий комплекс, аграрно-промисловий комплекс, відновлення природних ресурсів, здійснення цифрових інновацій. Створений спеціальний Урядовий офіс UkraineInvest, який буде здійснювати та підтримувати інвестиційні проекти. Для стимулювання інвестицій передбачається запровадження податкових пільг, компенсаційних виплат при створенні або приєднанні до існуючих інженерних, а також транспортних мереж, державно-приватне партнерство. Започаткована програма «Дія.City», що виступає як один з найкращих правових та податкових режимів для розвитку ІТ-технологій. Ведеться робота щодо збільшення

можливостей для страхування воєнних ризиків, що відбувається за підтримки низки страхових компаній як українських команд так і зарубіжних (MIGA, DFC, EBRD).

Для проведення реформ в економіці необхідно провести дерегуляцію бізнесу; для цього доцільно ліквідувати окремі інструменти в сфері державного регулювання економіки, а інші – спростити та цифровізувати. Це збільшує можливості для підприємців щодо повноцінної роботи і реалізації різноманітних проектів, а не на витрачання зайвого часу для організації взаємовідносин з державою. Дерегуляція підприємницької діяльності повинна позитивно вплинути на скорочення корупційних ризиків, обмеження бюрократичних процедур, розвитку підприємницької ініціативи. Для цього передбачається скоротити кількість різноманітних дозволів, ліцензій, сертифікатів, а також переглянути чисельність працівників контролюючих, зокрема фіскальних органів.

Наступний напрямок проведення реформ - це розвиток логістики, який повинен відбуватися в напрямку західних регіонів України для швидкого переміщення товарів і послуг. Разом із країнами, з якими межує наша держава на заході, проходить будівництво нових пунктів пропуску через кордон, а також модернізація діючих. Вдосконалюється спільний митний і прикордонний контроль з найближчими європейськими країнами. Обсяги вантажів, які переміщуються через Дунайські порти, значно збільшилися і продовжують збільшуватися завдяки тим підготовчим роботам, які були проведені. В цій сфері започатковано низку проектів державно-приватного партнерства. Для ефективної логістики важливим проектом є інтеграція української залізничної мережі до європейської. Передбачено також низку проектів щодо реконструкції залізниці на стратегічно важливих напрямках. Розбудовується спеціальна інфраструктурна мережа для ефективного перевезення товарів із застосуванням переходів з української на європейську колію. Заплановано оновлення пасажирських вантажних залізничних вагонів для того, щоби здійснювати

внутрішні і зовнішні перевезення. Продовжуються роботи в логістичних центрах великої Одеси для підтримки експорту українських товарів за кордон.

Важливим напрямком сучасної політики у сфері економічної діяльності визначено забезпечення макроекономічної стійкості країни, що необхідно для безперебійного фінансування оборони і безпеки нашої держави. В даний час наша держава потребує більш ніж 37 млрд доларів США у вигляді зовнішнього фінансування на 2024 рік. В цьому сенсі важливою є підтримка, яку надають зарубіжні партнери і міжнародні організації. Продовжується робота щодо розширення діяльності Багатосторонньої координаційної платформи донорів України, розвивається співпраця з Міжнародним валютним фондом, Європейським Союзом, США, Японією, Великою Британією, Канадою, Норвегією, а також з іншими країнами та міжнародними фінансовими організаціями для залучення необхідних фінансових ресурсів.

Національний банк України розробив нову інституційну Стратегію, яка називається «Фінансова фортеця України» і враховує вплив вторгнення росії на умови функціонування фінансової системи; Стратегія сфокусована на захист фінансової стабільності та відновленні країни. В даному документі поставлено мету: «відновлення боргової стійкості України, збереження ліквідності, зменшення дефіциту фінансування та створення необхідних умов для участі комерційного сектору в повоєнному відновленні» [43]. При цьому враховуються два чинника – необхідність супротиву російській агресії та необхідність відновлення країни. Передбачені НБУ ініціативи поділені так:

«"фокус спротиву" – короткострокові заходи, спрямовані на забезпечення стабільності та недопущення погіршення ситуації у фінансовій системі та економіці загалом, включаючи застосування інструментів для контролю над інфляцією та курсом національної валюти, підтримання банківської системи тощо;

"фокус відновлення" – середньострокові заходи для запуску перетворень, що стануть основою майбутньої відбудови та зростання економіки, наприклад: зниження бюрократичних бар'єрів, підвищення прозорості та конкурентності

середовища, залучення інвестицій тощо» [фін фортеця]. Крім того, виокремлено 5 стратегічних цілей (табл. 3.1):

Таблиця 3.1

Стратегічні цілі НБУ *

Стратегічні цілі НБУ	Ініціативи
«Стійка гривня»	<ul style="list-style-type: none"> ▪ розроблення стратегії повернення до інфляційного таргетування, валютної лібералізації та переходу до гнучкого обмінного курсу; ▪ поступове послаблення та зняття валютних обмежень; ▪ поступовий перехід до гнучкості обмінного курсу; ▪ повернення фокусу монетарної політики на інфляцію.
"Фінансова стабільність"	<ul style="list-style-type: none"> ▪ збалансоване регулювання та нагляд, спрямовані на розвиток; ▪ стійка та спроможна банківська система; ▪ страховий ринок готовий підтримувати відновлення; ▪ небанківський фінансовий та платіжний ринок – прозорий та технологічний; ▪ надійна та стійка інфраструктура фінансового ринку.
"Фінансова система працює на відновлення країни".	<ul style="list-style-type: none"> ▪ відповідальний фінансовий ринок; ▪ розвинений кредитний ринок; ▪ розвинений ринок страхових послуг; ▪ розвинена інфраструктура ринків капіталу; ▪ фінансово грамотне населення та підприємці.
"Сучасні фінансові послуги"	<ul style="list-style-type: none"> ▪ фінансовий ринок – цифрова фортеця; ▪ Power banking 2.0 – відновлення інфраструктури на деокупованих територіях; ▪ технологічний розвиток фінансового ринку; ▪ стійкість, ефективність та клієнтоорієнтованість готівкового обігу; ▪ віртуальні активи та цифрові гроші НБУ – чітке регулювання для забезпечення монетарного суверенітету; ▪ цифрові фінансові послуги – частина цифрової країни.
"Ефективний центральний банк"	<ul style="list-style-type: none"> ▪ голос НБУ – посилення комунікацій регулятора; ▪ розвиток інституційних відносин зі стейкхолдерами; ▪ міжнародна співпраця та обмін експертизою; ▪ європейська інтеграція фінансового сектору; ▪ ефективна операційна діяльність; ▪ цифрова трансформація НБУ; ▪ людський капітал – основний актив НБУ.

*Складено автором за [43].

Для ефективного державного управління у перші місяці війни було створено Національну раду з відновлення України від наслідків війни, головними завданнями якої, згідно Положення про раду, визначено:

- 1) розробка плану заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України;
- 2) обґрунтування шляхів пріоритетних реформ, які є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди;
- 3) підготовка відповідних стратегічних ініціатив, проектів законодавчих актів [34].

Що стосується заходів з післявоєнного розвитку, то вони будуть проведені у таких сферах, як: транспортна, медична, соціальна, комунальна, виробнича інфраструктура, житло, об'єкти енергетики, зв'язок, військова інфраструктура і військово-промисловий комплекс. Крім того, передбачається провести «структурну модернізацію та перезапуск економіки, заходи з подолання безробіття, підтримки сімей з дітьми, вразливих верств населення, осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах внаслідок війни, відновлення та збереження об'єктів культурної спадщини» [34].

Таким чином, в Україні визначені концептуальні положення щодо розвитку держави у воєнний та повоєнний час. Аналіз зазначених вище перспективних програм щодо розвитку країни, а також вивчення досвіду фінансової політики, її цілей і заходів, які проводили Уряд України після початку війни проти нашої держави, а також опрацювання досліджень вітчизняних науковців, ознайомлення із зарубіжним досвідом дало змогу нам обґрунтувати наступні принципи державної фінансової політики в умовах воєнного стану:

- максимальне зосередження фінансових ресурсів для потреб фінансового забезпечення Збройних Сил України і оборони країни;
- мобілізація міжнародної фінансової підтримки України;
- формування достатніх резервних фондів, необхідних для фінансового забезпечення екстраординарних потреб держави;

- визначення пріоритетних напрямків у соціальному захисті населення в частині першочергової підтримки військовослужбовців і членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій громадян, які постраждали внаслідок війни.

Додержання даних принципів в процесі розробки і реалізації державної фінансової політики дасть змогу вирішити поставлені Урядом завдання, а також підтримати фінансову стабільність в країні.

3.2. Перспективні напрямки фінансової політики у повоєнний період

Не зважаючи на те, що в Україні вже третій рік триває війна, в органах державної влади, різноманітних інституціях, наукових установах, в засобах масової інформації піднімаються питання щодо розвитку нашої країни після закінчення війни. Світовий досвід налічує велику кількість війн, воєнних конфліктів, які завдавали руйнівних наслідків їх учасникам, разом з цим, далеко не всі країни змогли досягнути успіху у поствоєнний період. В цьому аспекті доцільно вивчати кращий досвід.

Перш за все, заслуговує на увагу досвід європейських країн, які відновлювали свою економіку після другої світової війни. Так, Західній Німеччині вдалося досягнути значних успіхів, які заслужено розцінювали як «економічне диво». Серед заходів, які були зроблені урядом Л. Ерхарда щодо відновлення національного господарства, слід назвати найважливіші, це:

- встановлення державного контролю за цінами на товари;
- скасування більшості (до 90%) регуляторних обмежень бізнесу;
- ліквідація державних монополій;
- стимулювання конкуренції та інвестицій;
- проведення приватизації;
- репрофілювання військових підприємств;
- проведення фінансової реформи;

- запровадження бюджетних та валютних обмежень, економне використання державних коштів та коштів місцевих урядів;

- зменшення рівня податків, проведення прискореної амортизації, надання податкових пільг;

- великі прямі інвестиції з боку США.

Реалізація усіх цих заходів дала змогу країні досягти великих успіхів та зайняти провідне місце у Європейському Союзі.

Досвід Італії наводить інші приклади і механізми відновлення, які були зумовлені національною специфікою розвитку держави і економічної системи, так:

- одержана матеріальна допомога розподілялася за системою пріоритетів між компаніями-монополістами, що сприяло їх бурхливому розвитку;

- у 1950-1955 рр. була проведена аграрна реформа і відбулося укрупнення земельних ділянок, які знаходилися у приватній власності, що сприяло підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва та збільшило попит на сільськогосподарську техніку.

Особливостями та передумовами «економічного дива» Японії, яка була практично вся зруйнована внаслідок війни, стали:

- потужна допомога від США;

- проведена за вимогою США демілітаризація та лібералізація, встановлення антимонопольного контролю;

- податкова реформа, яка передбачала зменшення корпоративних податків і збільшення оподаткування населення;

- аграрна реформа та започаткування продажу землі;

- бюджетна реформа, спрямована оптимізацію видатків (скасування виплат військовим і збитковим підприємствам);

- сприяння розвитку високотехнологічного виробництва.

Ще один успішний досвід – це приклад «Південнокорейського дива», передумовами якого стали (після перших невдалих кроків):

- лібералізація економіки, зменшення рівня оподаткування, сприяння іноземним інвестиціям;

- реформи у сфері землекористування та масової освіти;

- проведення експортоорієнтованої політики;

- розвиток високотехнологічних виробництв.

Особливої уваги заслуговує унікальний приклад становлення Ізраїлю, який досягнув успіхів, зокрема, завдяки:

- зовнішній фінансовій підтримці у вигляді допомог, грантів, кредитів, зовнішніх запозичень (держоблігацій), репарацій від Західної Німеччини;

- проведенню «нової економічної політики», що передбачала лібералізацію економіки, обмеження розподільчих процесів та державного регулювання цін, заборону емісії грошей на покриття своїх витрат;

- реалізації великих інфраструктурних проєктів (Національний ізраїльський водопровід, енергетичні підприємства, порти, державні інвестиції в аграрну галузь і легку промисловість);

- потужному розвитку військово-промислового комплексу, зумовленому постійною військовою загрозою.

Повоєнний шлях всіх країн був особливий, разом з цим, є підстави виокремити спільні риси, які на думку фахівців, полягають в тому, що повинні бути прийняті такі міри: лібералізація економіки, сприяння зайнятості і створення державою великої кількості нових робочих місць, стимулювання експорту. Разом з цим, без значних надходжень зовнішніх фінансових ресурсів, неможливо забезпечити відновлення зруйнованої економіки і національного господарства [15].

Позитивними характеристиками України в контексті післявоєнного відновлення є достатній «рівень економічного розвитку, наявність сформованих державних інституцій і легітимної влади, налагоджені виробничі процеси, стабільність фінансової системи» [15].

Що стосується зовнішньої допомоги, то доцільно згадати План Маршалла, який був втілений протягом 4 років (1948-1951 рр.), згідно якого проводилася

фінансова підтримка, головним чином з боку США. План був розрахований на 16 європейських країн, але 2/3 всіх коштів були надані Великобританії, Франції, Італії, Західній Німеччині та Нідерландам.

Загальна сума коштів, виділених постраждалим країнам становила приблизно 17 млрд дол. США, які в даний час відповідають 210 млрд дол. США. Причому, з цієї суми 20% було надано у вигляді дешевих кредитів, а 80% становила безоплатна фінансова допомога. План Маршалла був спрямований передовсім на відновлення галузі промисловості. Ще до реалізації цього плану у 1945-1947 рр. європейські країни одержали 14 млрд дол. США для відбудови зруйнованої інфраструктури.

План Маршалла був успішний, в результаті чого масштаби економік країн, які одержали допомогу, зросли на 30% порівняно з довоєнним часом; найбільших успіхів було досягнуто в Західній Німеччині та Італії, хоча на них було використано менше 10% усієї допомоги.

Практика повоєнного відновлення Європи довела, що, окрім, фінансової сторони процесу відбудови, важливе застосування дієвих інструментів і механізмів, спрямованих на економне і цільове використання коштів, застосування результативних методів контролю, формування різноманітних стимулюючих важелів до одержувачів допомоги.

В цьому контексті, важливим є бачення напрямків повоєнної фінансової політики українськими науковцями. Так, вчені акцентують на необхідності: наповнення бюджетів, зокрема за рахунок вдосконалення адміністрування податків; забезпечення дотримання податкового законодавства; досягнення податкової справедливості через підвищення податків з високих доходів і багатства заможних громадян; запровадження примусових державних позик для високодохідних підприємств; проведення податкового аудиту і оцінки податкових ризиків; поширення роз'яснювальної роботи з метою піднесення рівня податкової культури населення [22, с. 21-22].

Луніна І. О. пише, що «Збільшення фінансових ресурсів Уряду у період поствоєнного економічного відновлення потребує залучення значних обсягів

міжнародної бюджетної допомоги (щорічно не менше 10 млрд дол. у вигляді грантів)» [22, с. 26].

Вчена пропонує застосування конкретних інструментів і механізмів, що необхідно для багатовекторної акумуляції фінансових ресурсів, це, зокрема: призупинення обслуговування державного боргу; списання зовнішньої заборгованості України; розміщення примусових позик серед високодохідних українських підприємств; співфінансування держави і міжнародних організацій інвестиційних проектів. У сфері податкової політики це – податкові пільги та пряма бюджетна підтримка інвестиційно-інноваційних проектів суб'єктів господарювання; збільшення акцизного податку на паливо; реформування податку на доходи фізичних осіб для забезпечення його соціальної справедливості через перехід до визначення розміру податкового зобов'язання на основі нетто-величини оподатковуваного доходу (у т. ч. сімейного доходу), тобто доходу за вирахування витрат, пов'язаних із отриманням цього доходу [22, с. 26].

Ми вважаємо, що окремої уваги потребують питання розробки фінансової політики органів місцевого самоврядування в умовах воєнної стану, а також післявоєнної відбудови країни. Справа в тому, що внаслідок змін, які відбулися у державній податковій політиці, місцеві бюджети несправедливо одержали додаткові фінансові ресурси, які за своїм змістом є державними коштами (мова йде про податок на доходи фізичних осіб, а саме з військовослужбовців).

Оскільки витрати на оборону, згідно Бюджетного кодексу України, закріплені за державним бюджетом, то потреби оборони не підлягають фінансуванню з місцевих бюджетів. Тому у багатьох населених пунктах спостерігається недоцільне і широко розповсюджене використання додатково одержаних бюджетних ресурсів на потреби, не пов'язані з воєнним станом. Головним чином, це видатки з благоустрою територій населених пунктів, які не зазнали великих пошкоджень і збитків від російської агресії.

Необхідно впорядкувати ці питання на державному рівні і забезпечити індивідуальний підхід до кожної території в розрізі таких, які зазнали збитків

внаслідок військових дій; які знаходяться у прифронтовій зоні; які знаходяться у глибокому тилу. Крім того, слід визначити пріоритетні цілі для використання коштів місцевих бюджетів у післявоєнний час для узгодження загальнодержавної і місцевої фінансової політики.

Результатом проведених досліджень, які провели вчені Лютий І. О. і Медведкова Н. С. стало обґрунтування принципів фінансової політики в період війни, які, на їх думку, повинні бути збережені і в повоєнний час і визначати модель фінансових відносин, це:

«– зміна ієрархічної структури цілей фінансової політики держави, у якій пріоритетом стає повноцінне фінансове забезпечення ЗСУ і сектору безпеки та оборони держави як умови Перемоги й відновлення територіальної цілісності України;

– переорієнтація на використання прямих (адміністративних) методів та інструментів у механізмі реалізації фінансової політики держави, що дасть змогу більш дієво й оперативно задіяти механізм управління і використання наявних фінансових ресурсів. Це особливо важливо за часткової руйнації ринкових взаємозв'язків у економічній системі держави;

– законодавче визначення пріоритетних цілей бюджетної політики у період воєнного стану та їх поділ на ті, що потребують “повноцінного” фінансування через бюджетний механізм, і ті, котрі мають статус “необхідного” фінансування» [23, с. 72], що дасть змогу оптимізувати витрати державного бюджету та залучити альтернативні джерела доходів.

Радіонов Ю. Д. звертає увагу на актуальне завдання повоєнного розвитку, це «вдосконалення фінансових відносин з метою повернення довіри населення до фінансових інституцій держави, забезпечення вільного доступу громадян і бізнесу до фінансових ресурсів, зниження операційних ризиків у фінансовій сфері» [35, с. 40]. Автор вважає, що це повинно справити позитивний вплив на забезпечення сталого економічного розвитку, пожвавлення ділової активності населення, поширення здорової конкуренції і, в кінцевому підсумку, на збільшення обсягів фінансових ресурсів держави.

Врахування кращого зарубіжного досвіду повоєнного відновлення, а також науково обгрунтованих рекомендацій українських вчених повинно допомогти нашій державі відновити і зміцнити свій економічний потенціал.

Не зважаючи на те, що війна продовжується, урядові структури, до компетенції яких входять питання розвитку економіки, розробляють проекти, спрямовані на відновлення країни. Так, на сайті Міністерства економіки України представлено, зокрема, пропозиції для окремих громадян, а також для бізнесу, спрямовані на створення нових робочих місць в умовах необхідності відновлювати наше національне господарство. Так, започаткований урядовий проект “єРобота”, згідно якого надаються гранти для започаткування бізнесу, розвитку наявного підприємництва та навчання. Грант спрямований на те, щоб створити нові робочі місця і активізувати підприємницьку активність і діяльність. Проектом передбачено 6 грантових програм: «мікрогранти для створення власного бізнесу; гранти для розвитку переробного підприємства; державне фінансування закладки саду; кошти для розвитку тепличного господарства; грант на реалізацію стартапу, у тому числі в сфері ІТ; кошти на навчання ІТ-спеціальностям» [14].

Висновки до розділу 3

В складних сучасних умовах розвитку України постають важливі питання вироблення фінансової політики Уряду, спрямованої на вирішення завдань воєнного, а також післявоєнного розвитку нашої держави. Ці питання знаходять відображення в документах, які розробляють органи законодавчої і виконавчої. Так, актуальними напрямками сучасної політики України є: відновлення житла, відбудова критичної інфраструктури, відновлення соціальної інфраструктури, комплексна перебудова національного господарства, а також конфіскація російських активів, що необхідно для залучення фінансових ресурсів на відбудову зруйнованого господарства.

Окремим напрямком реформ, які проводяться в нашій державі, є заходи щодо стабілізації економіки України, як вирішального чинника забезпечення фінансування потреб оборони країни. Серед заходів у сфері економіки передбачено на перспективу: проводити підтримку українського виробника, розвивати індустріальні парки, провести дерегуляцію бізнесу, втілення інвестиційних проєктів та страхування воєнних ризиків, досягнення макроекономічної стійкості, підтримка малого та середнього бізнесу.

В умовах повоєнного розвитку держави виникатиме багато проблем, пов'язаних з подоланням наслідків повномасштабної війни. Для цього важливо вивчати і впроваджувати позитивний зарубіжний досвід післявоєнного відновлення національних економік країн, які опинилися в подібних до України, тяжких обставинах.

ВИСНОВКИ

Фінансова політика відіграє центральну роль в діяльності держави. Саме у фінансовій політиці концентровано відображаються актуальні цілі держави, на реалізацію яких спрямовуються фінансові ресурси, які є у розпорядженні державних структур. Тому основною метою фінансової політики завжди є забезпечення коштами виконання поставлених завдань.

За висновками вчених фінансова політика становить сукупність певних заходів, які держава проводить у сфері розподілу і перерозподілу створеного в країні валового внутрішнього продукту і національного доходу. Такий розподіл і перерозподіл проходить через фінансову систему. Кінцева ціль, яка переслідується, це – зростання валового внутрішнього продукту країни і підвищення добробуту населення.

В умовах війни, яку підступно розпочала росія проти України, фінансова політика зазнала докорінних змін, адже з'явилися нові, раніше відсутні проблеми, це – фінансове забезпечення Збройних Сил України і оборони країни, соціальний захист населення і підтримка військовослужбовців і членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій громадян, які постраждали від війни.

Проведення фінансової політики України в умовах війни проходить в умовах наявності багатьох ризиків, це:

- зміни у макроекономічному середовищі і його нестабільність;
- управління державним боргом та гарантованим державою боргом;
- діяльність суб'єктів господарювання державного сектору економіки;
- невиконання плану надходжень коштів від приватизації державного майна до Державного бюджету України;
- здійснення проектів державно-приватного партнерства;
- ризики у соціальній сфері;
- ризики у сфері продовольчої безпеки держави, а саме у сільському господарстві;

- ризики щодо настання надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Національний банк України постійно спостерігає за фінансовою стабільністю в нашій державі. Згідно висновків НБУ, самим головним і системним ризиком для нашої економіки, а також фінансового сектору є війна. Залишаються високі ризики, що виникають внаслідок неритмічності та зниження розмірів закордонної допомоги для нашої держави, проте перспективи відновлення фінансової допомоги є достатньо впевненими. За прогнозами НБУ, на 2024 рік макроекономічні передумови для нормальної і стабільної роботи фінансового сектору України зберігаються.

В складних сучасних умовах розвитку України постають важливі питання вироблення фінансової політики Уряду, спрямованої на вирішення завдань воєнного, а також післявоєнного розвитку нашої держави. Ці питання знаходять відображення в документах, які розробляють органи законодавчої і виконавчої. Так, актуальними напрямками сучасної політики України є: відновлення житла, відбудова критичної інфраструктури, відновлення соціальної інфраструктури, комплексна перебудова національного господарства, а також конфіскація російських активів, що необхідно для залучення фінансових ресурсів на відбудову зруйнованого господарства.

Окремим напрямком реформ, які проводяться в нашій державі, є заходи щодо стабілізації економіки України, як вирішального чинника забезпечення фінансування потреб оборони країни. Серед заходів у сфері економіки передбачено на перспективу: проводити підтримку українського виробника, розвивати індустріальні парки, провести дерегуляцію бізнесу, втілення інвестиційних проєктів та страхування воєнних ризиків, досягнення макроекономічної стійкості, підтримка малого та середнього бізнесу.

В умовах повоєнного розвитку держави виникатиме багато проблем, пов'язаних з подоланням наслідків повномасштабної війни. Для цього важливо вивчати і впроваджувати позитивний зарубіжний досвід післявоєнного

відновлення національних економік країн, які опинилися в подібних до України, тяжких обставинах.

Проведення державної фінансової політики в умовах воєнного стану повинно бути засновано на таких принципах:

- максимальне зосередження фінансових ресурсів для потреб фінансового забезпечення Збройних Сил України і оборони країни;
- мобілізація міжнародної фінансової підтримки України;
- формування достатніх резервних фондів, необхідних для фінансового забезпечення екстраординарних потреб держави;
- визначення пріоритетних напрямків у соціальному захисті населення в частині першочергової підтримки військовослужбовців і членів їх сімей, внутрішньо переміщених осіб та інших категорій громадян, які постраждали внаслідок війни.

Додержання даних принципів в процесі розробки і реалізації державної фінансової політики дасть змогу вирішити поставлені Урядом завдання, а також підтримати фінансову стабільність в країні.

Список використаних джерел

1. Eichengreen B., El-Ganainy A., Esteves R., Mitchener K. J. In Defense of Public Debt. Oxford : Oxford University Press, 2021. 320 p.
2. Martinez L., Roch F., Roldan F., Zettelmeyer J. Sovereign Debt. *IMF Working Paper*. 2022. No. WP/22/122. P. 1–47.
3. Mitchener K. J., Trebesch Ch. Sovereign debt in the 21st century. *Kiel Institute for the World Economy*. 2021. Vol. 2198. P. 1–68.
4. Puławska K. Taxation of the financial sector: Is a bank levy the answer to the financial crisis? *Journal of Banking Regulation*. 2022. Vol. 23. P. 390–404.
5. Walking on Fire: Demining in Ukraine URL: <https://www.globsec.org/sites/default/files/2023-04/Demining%20in%20Ukraine%20report%20ver5%20web.pdf>
6. Актуальні виклики та загрози економічній безпеці України в умовах воєнного стану : експертно-аналітична доповідь / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/publikatsiyi/analitichni-dopovidi/aktualni-vyklyky-ta-zahrozy-ekonomichniy-bezpetsi-ukrayiny-v>
7. Богдан Т. П. Державний борг і позики під час війни та методи їх поствоєнного врегулювання. *Фінанси України*. 2022. № 4. С. 27–45.
8. Будник Л., Ронська О., Лісецька Л. Фінансова безпека держави в умовах воєнного стану. *Галицький економічний вісник*. 2022. Том 77. № 4. С. 138–147.
9. Бюджетна декларація на 2022-2024 роки / Міністерство фінансів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/minfin-uryad-shvaliv-byudzhetnu-deklaraciyu-na-2022-2024-roki>
10. Бюджетний кодекс України : від 08.07.2020 р. № 2456-VI. Дата оновлення: 11.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text> (дата звернення: 19.07.2023).
11. Відбудова зруйнованого. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/priorytety-uriadu/vidbudova-zruinovanoho>

12. Возняк Г., Дмитрик О. Фінансова стабільність та напрями її зміцнення: кейс для України в умовах війни. *Світ фінансів*. 2022. № 2(71). С. 70–80.
13. Грудзевич У., Дребот Н. Аналіз ліквідності та прибутковості банківської системи України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. С. 1–8.
14. ЄРобота: гранти від держави на відкриття чи розвиток бізнесу / Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>
15. Железняк Я. 5 історій економічного успіху після війни: світовий досвід для України. URL: https://lb.ua/economics/2022/04/13/513199_5_istoriy_ekonomichnogo_uspihu_pislya.html
16. Заморожені активи РФ: план мінімум на 2024 рік - перейти до використання доходів – Шмигаль. Економічна правда. 25 лютого 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2024/02/25/710378/>
17. Звіт про фінансову стабільність. Грудень 2023 року / Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/report>
18. Інформація Міністерства фінансів України про виконання Державного бюджету України за 2022 рік. URL: https://mof.gov.ua/uk/budget_2022-538
19. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2024 році / Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/FR__2024.pdf
20. Коваленко В., Слатвінська М., Шелудько С., Макуха С., Валігура В. Монетарна складова забезпечення фінансової безпеки держави. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. № 1(48). С. 8–22.
21. Латковський П. П. Фінансова політика в умовах військового стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. №1. С. 223-227.

22. Луніна І. О. Потенціал публічних фінансів для забезпечення видатків воєнного періоду та поствоєнного відновлення України. *Фінанси України*. 2022. № 8. С. 7–26.
23. Лютий І. О., Медведкова Н. С. Сучасна парадигма фінансової політики держави та особливості її реалізації в умовах війни на території України. *Фінанси України*. 2023. № 6. С. 61–74.
24. Маршук Л., Бурлака М. Фінансова система України в умовах війни. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 44. С. 1–6.
25. Меморандум про економічну та фінансову політику : лист від 24.03.2023 № 7054/0/2-23. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/Lol_MEFP_Ukraine_2023-03-24.pdf (дата звернення: 15.07.2023).
26. Медведкова Н. С., Копецький В. В. Управління зовнішнім державним боргом у забезпеченні фінансової стабільності. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 3. С. 39–46.
27. Мудра І. Заморожені активи рф в ЄС: чи зможе Україна отримати кошти. *Економічна правда*. 29 квітня 2024 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/26/710420/>
28. Національний банк України про фінансову стабільність. URL: <https://bank.gov.ua/ua/stability/about>
29. Неізнана О., Григоруk А., Литвин Л. Сучасні інструменти підтримки фінансової стійкості України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. Вип. 39. С. 1–7.
30. Огляд інструментів підтримки фінансової стійкості у період воєнного стану в Україні (березень - квітень 2024 р.) / Національний інститут стратегічних досліджень. URL: [https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voynnoho-](https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/ohlyad-instrumentiv-pidtrymky-finansovoyi-stiykosti-u-period-voynnoho-5)
31. Петрик О. Політика національного банку України під час війни. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2022. Вип. 4(46). С. 15–23.

32. Піхоцький В., Піхоцька М. Економічна безпека держави в сучасних умовах функціонування. *Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи* : тези доп. III між нар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 08 груд. 2022 р.) Київ, 2022. С. 192–193.
33. Податковий кодекс України : від 02.12.2010 р. № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text>
34. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни. Затверджено Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>
35. Радіонов Ю. Д. Управління фінансовими ресурсами держави в умовах воєнного стану. *Економіка України*. 2023. № 1. С. 20–43.
36. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022-2025 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text>
37. Скільки та від кого Україна отримала допомоги в 2023 році. <https://finance.ua/ua/goodtoknow/dopomoga-ukraini-2023>
38. Україна залучила близько \$72 млрд бюджетної підтримки від країн G7 та ЄС з лютого 2022 року. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraine_has_attracted_about_usd_72_billion_budget_support_from_the_g7_and_the_eu_since_february_2022_sergii_marchenko_met_with_g7_finance_ministers-4570
39. Управління державним боргом України під час війни та післявоєнний період. Аналітичний звіт 2023. URL: <https://ces.org.ua/wp-content/uploads/2023/05/upravlinnya-derdavnim-borgom-ukra%D1%97ni-pid-chas-vijni-ta-pislyavo%D1%94nnij-period.pdf> (дата звернення: 20.07.2023).
40. Фінанси : 2-ге вид., доп. та перероб. / І. О. Лютий, С. Я. Боринець, З. С. Варналій та ін.; за ред. д.е.н., проф. І. О. Лютого. Київ : 2023. 716 с.
41. ФІНАНСИ. Фінансова система України : навчально-методичний посібник. Одеса : ПАЛЬМІРА, 2012. 454 с.

42. Фінанси : підручник. 2-ге вид., доп. та перероб. / за ред. С. І. Юрія, В. М. Федосова. К. : Знання, 2012.

43. Фінансова фортеця України: НБУ презентував нову Стратегію, сфокусовану на спротиві російській агресії та відновленні країни. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/finansova-fortetsya-ukrayini-nbu-prezentuvav-novu-strategiyu-sfokuso-vanu-na-sprotivi-rosiyskiy-agresiyi-ta-vidnovlenni-krayini>

44. Як відчувається система державних фінансів у другий рік великої війни. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3666492-ak-pocuvaetsa-sistema-derzavnih-finansiv-u-drugij-rik-velikoi-vijni.html>